

SKIRTINGO SAVIRAIŠKOS LAISVĖS IR GERIAUSIŲ VAIKO INTERESŲ PRIORITETO PRINCIPŲ VERTINIMO IŠŠŪKIAI BYLOS *MACATĖ PRIEŠ LIETUVĄ* KONTEKSTE

Rūta Petkuvienė

Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo akademija

Teisės ir teisėsaugos institutas

Elektroninis paštas: ruta@mruni.eu

Pateikta 2024 m. kovo 25 d., parengta spaudai 2024 m. birželio 5 d.

10.13165/JUR-24-31-1-02

Santrauka. 2023 m. sausio 23 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – Teismas arba EŽTT) Didžioji kolegija paskelbė sprendimą byloje *Macatė prieš Lietuvą*¹. Teismas nurodė, kad pasakų knygos platinimu su ženklu „N-14“ buvo siekiama apriboti vaikų prieigą prie informacijos, kurioje tos pačios lyties asmenų santykiai vaizduojami kaip iš esmės lygiaverčiai skirtingų lyčių asmenų santykiams. EŽTT detalai pasisakė dėl Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo (toliau – ir Nepilnamečių apsaugos įstatymas) 4 straipsnio 2 dalies 16 punkto², nors Vilniaus apygardos teismas, kuris buvo paskutinis vidaus teismas, išnagrinėjęs bylą iš esmės, nesivadovavo šiuo įstatymu ir nesirėmė šeimos samprata, nes tuo metu Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas jau buvo nustatęs, kad konstitucinė šeimos samprata yra neutrali lyties požiūriu. Straipsnyje, remiantis supranacionaline ir nacionaline teisės į saviraiškos laisvę koncepcija, nagrinėjamas šios teisės lestinimo turinys pradinio ugdymo etape esantiems vaikams ir konkrečios visuomenės suvokimas dėl saviraiškos laisvės įgyvendinimo ribų geriausių vaiko interesų prioriteto principo kontekste. Pasitelkiami du metodologiniai kriterijai, leidžiantys

- 1 „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2023 m. sausio 23 d. sprendimas byloje *Macatė prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 61435/19“, HUDOC, žiūrėta 2024 m. birželio 3 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-228609>.
- 2 Nepilnamečių apsaugos įstatymo (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 91-3890; 2009, Nr. 86-3637) 4 straipsnio 2 dalies 16 punkte yra numatyta, kad „neigiamą poveikį nepilnamečiams darančiai informacijai priskiriama ši viešojo informacija, kuria niekinamos šeimos vertybės, skatinama kitokia, negu Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtinta, santuokos sudarymo ir šeimos kūrimo samprata“.

atskleisti visuomenės ir asmenų, formuojančių teisės politiką, požiūrio į saviraiškos (informacijos) laisvę skirtumus ir panašumus: teisės į saviraiškos laisvę formavimosi socialinis pagrindas ir taikomos socialinės kontrolės priemonės, įskaitant ir saviraiškos laisvės ribojimus, atsižvelgiant į pareigą apsaugoti vaiko interesus. Saviraiškos laisvės ir vaiko teisės į jo prioritetinę interesų apsaugą turinys šiame straipsnyje bus tiriamas teisės sociologijos požiūriu, nes taip geriausiai atskleidžiamas individo teisių toje visuomenėje įgyvendinimo galimybės ir ribos, apibūdinant, kokie įvairūs veiksniai per socialinį mechanizmą gali padaryti poveikį vaikui. Taigi, siekiant atskleisti dviejų teisių santykį teisės sociologijos požiūriu, bus remiama si aktualių teismuose išnagrinėtų bylų analize dėl informacijos prieigos pradinio mokyklinio amžiaus vaikams.

Reikšminiai žodžiai: liberali visuomenė; vartotojiškas požiūris į žmogaus teises; teisės į saviraiškos laisvę ribojimas; vaiko teisė į pareigą prie informacijos.

Įvadas

Tinklaveikos visuomenėje yra susiformavęs didžiulis poreikis informacijai. Tiek suaugę, tiek vaikai skiria pakankamai daug laiko, kad galėtų ne tik gauti informaciją, bet ir ją išreikšti taip, kaip ją suprato, t. y. kitiems eksternalizuoti savo pažiūras, nuomonę, įsitikinimus. Ne visa viešoje erdvėje vaikus supanti informacija atitinka geriausius vaiko interesus. Valstybė konstituciniu lygmeniu yra įsipareigojusi saugoti vaikystę³. Politinių sprendimų priėmėjams valstybės įsipareigojimas saugoti vaikus kelia naujų iššūkių reguliuoti įsitikinimų, saviraiškos ir informacijos skleidimo laisvės įgyvendinimo ribas.

EŽTT byloje *Handyside prieš Jungtinę Karalystę*⁴ paskelbė, kad „<...> Teismas, vykdydamas priežiūros funkcijas, privalo skirti didžiausią dėmesį „demokratinės visuomenės“ principams. Saviraiškos laisvė yra vienas iš esminių tokios visuomenės pagrindų, viena iš pagrindinių jos pažangos ir kiekvieno žmogaus tobulėjimo sąlygų. Atsižvelgiant į Europos žmogaus teisių konvencijos (toliau – Konvencijos) 10 straipsnio 2 dalį (10-2 straipsnis), ji taikoma ne tik „informacijai“ ar „idėjoms“, kurios priimamos palankiai arba laikomos neįžeidžiančiomis ar abejingomis, bet ir toms, kurios įžeidžia, šokiruoja ar trikdo valstybę ar kurią nors gyventojų dalį. Tokie yra pliuralizmo, tolerancijos ir plačių pažiūrų reikalavimai, be kurių nėra „demokratinės visuomenės“. Tai, be kita ko, reiškia, kad kiekvienas šioje srityje taikomas „formalumas“, „sąlyga“, „apribojimas“ ar „nuobauda“ turi būti proporcingi siekiamam teisėtam tikslui. <...>“.

Minėtas sprendimas buvo paskelbtas dar 1976 metais, kai nebuvo išryškėjęs šiuolaikinės

3 Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 38 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad „valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę“.

4 „Europos Žmogaus Teisių Teismo 1976 m. gruodžio 7 d. sprendimas byloje *Handyside v. The United Kingdom*, pareiškimo Nr. 5493/72“, HUDOC, žiūrėta 2024 m. birželio 3 d., <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57499>.

Vakarų civilizacijos raidos aspektas – visuomeniniai santykiai pradėti grįsti komercializmo dvasia⁵. Taigi demokratinės visuomenės principai vis labiau įgyja vartotojišką požiūrį, o tai keičia ir saviraiškos laisvės⁶ turinį ir ji nebeturi EŽTT išaiškintos 1976 metais vyravusios aktualijos.

T. I. Emersonas apibrėžė tokias demokratinės vertybes: individo saviraiška, tiesos siekimas, dalyvavimas priimant socialinius ir politinius sprendimus; kaitos ir stabilumo visuomenėje palaikymas⁷.

Prasidėjusiam teisiniame ginče už kaitos ir stabilumo visuomenėje palaikymą yra atsakingas teisėjas. Jam tenka ypač atsakingas uždavinys. Kilus ginčui dėl saviraiškos laisvės ribojimo, teisėjas, kvalifikuodamas įrodinėjamo teisės pažeidimo sudėtį, privalo atskleisti proporcingą saviraiškos laisvės ribojimą ir argumentuotai nustatyti tiek tarptautinėje teisėje, tiek nacionalinėje teisėje pagrįstas saviraiškos laisvės ribojimo ribas *ad hoc*.

Šios straipsnio tikslas yra įvertinti teismų praktikos tendencijas, susijusias su saviraiškos laisvės koncepcijos vertinimu atsižvelgiant į geriausių vaiko interesų prioriteto principą. Siekiant šio tikslo norima parodyti saviraiškos laisvės santykinumą. Toliau pasitelkiant konkrečius teismuose išnagrinėtų bylų pavyzdžius, įsijungiant į mokslinę diskusiją, grindžiama autorės pozicija, kad vaikų prieiga (tai sudaro ir saviraiškos laisvės ribojimą) prie informacijos turi būti ribojama atsižvelgiant į geriausių vaiko interesų prioriteto principą. Paskutinėje straipsnio dalyje analizuojama vaiko galimybė savarankiškai pasirinkti informacijos priemogą.

Tyrimo objektai – Lietuvos Respublikos Konstitucija, nacionalinių teismų sprendimai tiek, kiek jie yra susiję su teise į informacijos prieigą vaikams, taip pat aktualūs tiriamu aspektu EŽTT sprendimai.

Tyrimo uždaviniai: 1) įvertinti vaiko teisės susipažinti su informacija visuomenėje, kurioje vyrauja pliuralizmo ir tolerancijos vertybės, teisinio reguliavimo ypatumus; 2) išanalizuoti ir įvertinti vaiko teisės į informaciją santykinumo problemas; 3) parodyti teisės į informaciją turinio aiškinimo dinamikos priklausomybę nuo socialinio konteksto, atskleidžiant saviraiškos laisvės kraštutines ribas ne panašioje situacijoje.

Tyrimas atliktas taikant sisteminės analizės metodą, kuris pasitelktas norint nustatyti saviraiškos laisvės ir vaiko teisės į geriausių jo interesų apsaugos santykį. Atsižvelgiant į tai, kad straipsnio tikslas yra nustatyti ir įvertinti būtent teismų praktikos civilinėse bylose tendencijas, pagrindinis empirinis tyrimo metodas yra teismų praktikos analizė.

Saviraiškos laisvė šiame straipsnyje suprantama taip, kaip Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnyje ir 1998 m. Žmogaus teisių įstatyme, taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnyje nustatyta teisė. Vaiko teisių ir laisvių apsaugos įgyvendinimo

5 Vytautas Šlapkauskas, „Žmogaus orumo sampratos problema“, *Jaunųjų mokslininkų darbai* 23, 2 (2009): 58–67.

6 Teisinės sąvokos „žodžio laisvė“ ir „laisvė gauti ir skleisti informaciją“ šiame straipsnyje vartojamos kaip sinonimai, nors tam tikrais atvejais gali turėti ir skirtingą teisinį turinį.

7 Thomas Irwin Emerson, *Toward a General Theory of the First Amendment* (New York: Random House, 1966), 67.

principai, įskaitant ir straipsnyje nurodytą geriausių vaiko interesų prioriteto principą, traktuojami taip, kaip jie numatyti Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnyje.

Straipsnyje įrodinėjamos tezės, susijusios arba su priešingomis nuomonėmis priimant politinius sprendimus, arba teismų praktika, kuri formuojasi civilinėse bylose: a) geriausių vaiko interesų prioriteto principas nekonkuruoja su saviraiškos laisve, nes priklauso pirmos kartos žmogaus teisių skirtingoms grupėms; b) vaiko teisė į prieigą prie informacijos visais atvejais yra priklausoma nuo asmenų, atsakingų už jo socializaciją. Šiame straipsnyje kalbama apie vaikams skirtą informaciją ir jos prieigos galimybes per knygas.

Saviraiškos laisvės temą yra tyrę Algimantas Šindeikis, Vaidotas Vaičaitis, Egidijus Jarašiūnas, Gintaras Aleknonis, Dainius Kenstavičius, Liudvika Meškauskaitė, Mindaugas Lankauskas, Matas Mulevičius, Salomėja Zaksaitė, Ramutė Ruškytė. Algimantas Šindeikis straipsnyje „Žodžio laisvė ir jos ribų kaita per du atkurtos nepriklausomybės dešimtmečius“, įvertinęs konstitucinės saviraiškos laisvės apsaugos ir šios teisės ribojimo ypatumus konstitucinėje jurisprudencijoje, ordinarinėje teisėje, Lietuvos bendrųjų teismų sprendimuose, padarė išvadą, kad Lietuvos žiniasklaidos teisės sparčiai konverguoja bendros europinės žodžio laisvės apsaugos ir jos ribų standarto link. Autorius nurodė, kad „Konstitucija netoleruoja situacijų, kai kūrybos sklaidos laisve, kaip ir išraiškos laisve apskritai ar kuria nors kita žmogaus konstitucinė teise arba laisve, yra piktnaudžiaujama, kai ja naudojama kaip tokių veiksmų, kuriais iš esmės yra paneigiamos kurios nors Konstitucijoje įtvirtintos ir jos ginamos bei saugomos vertybės, priedanga“⁸. Algimantas Šindeikis, nagrinėdamas saviraiškos laisvės ribas, pagrindinį dėmesį skyrė viešo ir privataus asmens garbės bei orumo gynimo tyrimui, taip pratęsdamas daktaro disertacijoje „Žodžio laisvė ir kitos konstitucinės vertybės: pusiausvyros nustatymo problemas“ išgvildentą formuluojamą nuomonės ir fakto atskyrimo problemą per viešojo intereso, visuomenės nuomonės formavimo, viešųjų asmenų sampratą. D. Kenstavičius straipsnyje „Svarbiausios žodžio laisvės ribojimo sąlygos Jungtinėse Amerikos Valstijose“ nagrinėjo, kaip JAV Aukščiausiojo Teismo praktikoje taikomi JAV Konstitucijos aiškinimo metodai⁹. Mindaugas Lankauskas, Matas Mulevičius ir Salomėja Zaksaitė straipsnyje „Teisės į privatumą, minties, sąžinės, religijos laisvę ir saviraišką užtikrinimo problemos“ saviraiškos laisvės srityje aptarė žurnalisto informacijos šaltinio apsaugos nuo atskleidimo neužtikrinimo ir baudžiamosios atsakomybės už asmens garbės ir orumo pažeidimus klausimus¹⁰. Egidijus Jarašiūnas straipsnyje „Informacijos laisvės apsaugos problemos Konstitucinio Teismo praktikoje“ analizavo informacijos laisvės konstitucinius pagrindus per pirmuosius penkerius Konstitucinio Teismo darbo

8 Algimantas Šindeikis, „Žodžio laisvė ir jos ribų kaita per du atkurtos nepriklausomybės dešimtmečius“, *Jurisprudencija* 20, 3 (2013): 1025.

9 Dainius Kenstavičius, „Svarbiausios žodžio laisvės ribojimo sąlygos Jungtinėse Amerikos Valstijose“, *Jurisprudencija* 3, 2 (2011): 665–685.

10 Mindaugas Lankauskas, Matas Mulevičius, Salomėja Zaksaitė, *Teisės į privatumą, minties, sąžinės, religijos laisvę ir saviraišką užtikrinimo problemos: mokslo studija* (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2013), 24–39, https://teise.org/wp-content/uploads/2016/07/Teises_i_privatumu_uztikrinimo_problemos.pdf.

metus – iki 1998 m.¹¹ Ramutė Ruškytė straipsnyje „Ar konstitucinė informacijos laisvė yra prioritetinga?“ tyrė Konstitucinio Teismo suformuluotą informacijos laisvės sampratą, jos turinį, reikšmę kitų teisių kontekste ir šios laisvės ribojimo pagrindų aiškinimą Konstitucinio Teismo aktuose¹².

Šiame straipsnyje nagrinėjama tema apie saviraiškos laisvės ir vaiko, esančio pradiniam ugdymo etape, teisės į informaciją santykį, kai visuomenėje stebimas poreikis laisvai skleisti savo įsitikinimus, yra nauja ir kartu aktuali tema. Straipsnio autorės nuomone, nors Lietuvoje nacionalinis teismas iki šiol išnagrinėjo tik vieną bylą, kurioje pasisakė dėl vaiko teisės į informaciją ir prieigos prie informacijos ribojimo, o EŽTT pripažino, kad toks ribojimas pažeidžia saviraiškos laivę, tačiau kilęs tiek politinių sprendimų priėmėjų, tiek visuomenės susidomėjimas šiuo klausimu sudaro teisinės prielaidas išvadai, kad jau būtina pradėti skatinti mokslinį dialogą tarp teisės mokslininkų ir praktikų, plėtoti teisinę mintį apie saviraiškos laivės poveikį vaikų teisėms, taip pat tėvų ir globėjų teisei ugdyti savo vaikus pagal savo moralinius įsitikinimus. Taigi iškilo poreikis aiškinti naujus informacijos laisvės aspektus.

1. Vaiko teisė susipažinti su informacija visuomenėje, kurioje vyrauja pliuralizmo ir tolerancijos vertybės

Visuomenėje dažnai kyla diskusijos dėl socialinės tvarkos, tačiau dėl jos poreikio sutariama bendrai – ji yra būtina. Poreikiai virsta subjektinėmis teisėmis ir realiai gali būti įgyvendinami tik dėl egzistuojančios socialinės tvarkos. A. Maslow pabrėžė, kad „šie poreikiai, arba vertybės, susiję hierarchiškai ir evoliuciškai – pagal stiprumą ir pirmumą“¹³.

Visuomenės informavimas ir gera prieiga prie jos yra viena stipriausių priemonių, galinčių paveikti vertybes, dėl ko keičiasi socialinė tvarka. Šių dienų tinklaveikos visuomenėje, siekiant didžiausio medijų poveikio, stengiamasi pasitelkti kuo įvairesnius informacijos kanalus. Įvairaus turinio interneto svetainės, kiti informavimo kanalai išskaido savo tikslinę auditoriją į daugelį mažų.

Vaiko poreikių, taip pat ir gauti informaciją, sistemos formavimasis yra priklausomas nuo atsakingų už jų įgyvendinimą asmenų sprendimų, kurie evoliuciškai formuoja ir tolimesnę vaiko socialinės tvarkos suvokimą. Politikai dėl vaikų teisės į informaciją ir jos prieinamumo priima vienokius ar kitokius politinius sprendimus, remdamiesi konstitucinių principų balansavimo ir proporcingumo analizės metodika¹⁴. Priimti politiniai sprendimai

11 Egidijus Jarašiūnas, „Informacijos laisvės apsaugos problemos Konstitucinio Teismo praktikoje“, *Jurisprudencija* 9, 1 (1998): 125–137.

12 Ramutė Ruškytė, „Ar konstitucinė informacijos laisvė yra prioritetinga?“, *Jurisprudencija* 27, 2 (2020): 249–268.

13 Abraham Maslow, *Psichologijos duomenys ir vertybių teorija* (Vilnius: Mintis, 1989), 343.

14 Plačiau apie konstitucinių principų pusiausvyros nustatymo metodiką: Algimantas Šindeikis, „Žodžio laisvė ir kitos konstitucinės vertybės: pusiausvyros nustatymo problemos“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2011).

pirmiausia pasiekia tėvus, globėjus, kurie atsakingi už vaikų pirminę socializaciją, ugdymo institucijas, kurios įsijungia į vaiko antrinę socializaciją.

Tolerantiškoje pliuralistinėje visuomenėje socialinė tvarka yra neišvengiama ir nenutrūkstanti žmogaus kūryba, egzistuojanti kaip žmogaus veiklos kūrinys. Žmogus kuria ją nuolatos save eksternalizuodamas¹⁵. Būtent todėl siūloma kuo mažiau riboti nuomonės, saviraiškos (žodžio) laisvę. Teisės doktrinoje teigiama, kad „jokia demokratinė visuomenė negali egzistuoti be laisvo apsikeitimo informacija ir idėjomis. Joks politinis sprendimas nėra demokratiškai legitimus, jei jis nėra priimtas laisvai ir tinkamai informuoto rinkėjo“¹⁶.

Teisinio pliuralizmo doktrinos šalininkai pabrėžia, kad teisinis pliuralizmas „yra būtinas darniai visuomenės tvarkai, tuo tarpu išoriškai matomi netvarkos elementai (pavyzdžiui, aiškios hierarchijos stoka, kompetencijų persidengimas, tikslaus teisės raidos planavimo negalimumas) nėra žalingi, o atvirkščiai – būtini darniai visuomenės tvarkai“¹⁷. Teigdami, kad kompetencijų, vadinas, ir vertybių¹⁸, sutapimas taip pat yra darna, pliuralizmo doktrinos šalininkai neatsako į klausimą, kaip teisingai pavadinti socialinį reiškinį, kai kyla teisinis konfliktas dėl vertybių dubliavimosi.

Tikrindami prielaidą, kad kompetencijų sutapimas yra darnios visuomenės požymis priešingos padėties analizės metodu (darnos lygis nustatomas remiantis faktinės padėties ir padėties, kurioje ji būtų, jei nebūtų kompetencijų persidengimo, palyginimu), prieitumėme

15 Asta Kazlauskienė, Artūras Petkus, Rūta Petkuvienė ir Vytautas Šlapkauskas, *Teisės sociologija: vadovėlis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2015), 231.

16 Algimantas Šindeikis, „Žodžio laisvė ir jos ribų kaita per du atkurtos nepriklausomybės dešimtmečius“, *Jurisprudencija* 20, 3 (2013): 1025.

17 Remigijus Šimašius, „Teisinis pliuralizmas“, *Filosofija, sociologija* 13, 1 (2002): 154.

18 Kompetencija – gebėjimas atlikti tam tikrą veiklą, remiantis įgytų žinių, mokėjimų, įgūdžių, vertybinių nuostatų visuma (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 2 straipsnio 7 dalis, <https://www.infolex.lt/ta/54723>). D. Lepaitė teigia, kad žmogų galimybę tapti kompetentingu suteikia ne tik formaliai įgyta kvalifikacija ar išplėtoti gebėjimai, bet ir jo asmenybės savybės, vertybės, požiūriai. Tyrinėtojai kalba „apie dvejopą kompetencijos fenomeno prasmę: kalbama apie holistinę kompetenciją (competence), kuri akcentuoja asmens vidinio potencialo plėtojimą profesinėje veikloje ir pasireiškia asmens gebėjimu perkelti žinias į naujas situacijas, vertinti naują situaciją, pasirinkti tinkamus veiklos metodus, nuolat integruoti dalykines ir profesines žinias, veikti neapibrėžtose veiklos situacijose. Holistinis kompetencijos požiūris akcentuoja žmogaus savybes ir vertybes, požiūrį į save kaip į profesionalą [Otter, 1992; Bowden, Marton, 1998; cit. pgl. Lepaitė, 2003]. Ši, holistinė kompetencija, suskaidoma į atskiras, fragmentiškas kompetencijas (competencies), kuomet atskirose veiklos srityse žmogui reikalingi tam tikri įgūdžiai, žinios ir supratimas“ (Daiva Lepaitė, *Kompetencijų plėtojanti studijų programų lygio nustatymo metodologija* (Kaunas: Technologija, 2003). Žydronė Kolevinskienė ir Emilija Sakadolskienė išskiria kultūrinės kompetencijos svarbą, nurodydamos, kad tai yra kultūrinės savimovės ugdymas, grįstas žiniomis, aktyvia kultūrine raiška ir kultūriniu sąmoningumu. Taigi kompetencija yra neatsiejama nuo vertybinių visuomenės nuostatų, kurias suformuoja tai visuomenei būdinga kultūra, todėl vertybių sutapimas turi poveikį kompetencijų persidengimui (Žydronė Kolevinskienė ir Emilija Sakadolskienė, „Kultūrinė kompetencija“, žiūrėta 2024 m. kovo 12 d., <https://www.emokykla.lt/upload/EMOKYKLA/BP/kompetencijos/Kult%C5%ABrin%C4%97%20kompetencija.pdf>). Kalbant apie teisę, teisinėje terminologijoje yra terminas – kompetentingas teismas. Tai yra teismas, nagrinėjantis teisinius ginčus pagal konkrečioje valstybėje galiojančias teisės nuostatas. Taigi teismų diskrecijos teisė apibrėžta konkrečioje valstybėje galiojančia teise, kuri negali prieštarauti visuomenės išpažįstamoms vertybėms. Vadinas, skirtingose valstybėse gali būti priimami skirtingi teismų sprendimai dėl ginamų vertybių ir tai objektyviai paaiškinama kompetencijų sutapimo fenomenu.

prie išvados, kad bet koks žmogaus eksternalizacijos produktas, nors ir paneigiantis kito vertybes, yra darna.

Tokia išvada nėra nekvestionuojamai teisinga teisinės tvarkos kontekste. Be to, ir tolerancija turi socialinės tvarkos apibrėžtas pakantumo ribas. Sutapus kompetencijoms, dažniausiai kyla teisių gynbos poreikis ir teismas privalo išspręsti teisinį konfliktą¹⁹. Kompetencijos sutapimas reikalauja atribojimo, kuris sprendžiamas pagal vertikalaus ir horizontalaus teisinio reguliavimo atribojimo taisykles. Tada objektyviai nustoja veikti savaime susiformavusios socialinės tvarkos darnos kaip gėrio koncepcija, nes teismas išaiškina ir pritaiko galiojantį teisės aktą, nusprenddamas, kuri vertybė yra labiau gintina, taip išspręsdamas ginčą²⁰.

Tinklaveikos visuomenėje politinių sprendimų priėmėjams kyla iššūkis – kaip teisingai turi būti reguliuojama vaiko teisė susipažinti su informacija. Svarbu ne tik surasti sprendimą, atsižvelgiant į geriausius vaiko interesus, bet dar surasti kompromisą su vaiko raideje dalyvaujančiais subjektais²¹. Vaikai yra nuolat juos veikiančioje aplinkoje, kurioje yra labai įvairūs požiūriai į skleidžiamą informaciją. Vaikų informacijos suvokimą formuoja jų tėvai, draugai, mokytojai ir kiti asmenys, kurie tai daro per savo pažiūras, empirinį patyrimą, išsilavinimą, toleranciją vyraujančiam nuomonių ir vertybių pliuralizmui.

Atkreiptinas dėmesys į tai kad dėl vaiko teisės į informaciją teisinis reguliavimas dažniausiai yra nukreiptas į pirmos kartos žmogaus teisių grupę – pilietines teises²². Tarkime, vaikas turi teisę žinoti savo tėvus, jei tai nekenkia jo interesams ar įstatymai nenumato ko kita²³. Vaiko teisė žinoti savo kilmę yra netiesiogiai kilusi iš EŽTK 8 straipsnio reglamentuojamos teisės į šeimos ir privataus gyvenimo gerbimą²⁴.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas yra vienas iš tų retų teisinio reguliavimo pavyzdžių, kuriame gana detalai aptariama vaiko teisė gauti viešąją

19 Europos Sąjungos sutarties 2 straipsnyje teigiama, kad „Sąjunga yra grindžiama šiomis vertybėmis: pagarba žmogaus orumui, laisvė, demokratija, lygybė, teisine valstybe ir pagarba žmogaus teisėms, įskaitant mažumoms priklausančių asmenų teises“. Vadinasi, pagal Europos Sąjungoje galiojančią sutartį sutarta, kad vertybė – pagarba žmogaus teisėms. Kilus ginčui (sutapus vertybėms), nebelineka darnos, tada teismas nusprendžia, kuri vertybė yra svaresnė, atsižvelgdamas į visuomenėje būdingą teisinę kultūrą.

20 Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo.

21 Atsižvelgiant į tai, kad šiame straipsnyje tiriama vaikų, kurie iš esmės yra pradinio ugdymo amžiaus tarpsnyje, teisė į informaciją, remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 26 straipsnio 5 dalimi, laikoma, kad tėvai ir globėjai yra atsakingi už informacijos prieigos kontrolę.

22 Plačiau apie pirmos kartos pilietines teises: Alfonsas Vaišvila ir Gediminas Mesionis, *Žmogaus teisės ir jų gintis* (Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000), 11.

23 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 3.161 straipsnio 3 dalis (*Valstybės žinios*, 2000-09-06, Nr. 74-2262).

24 Samantha Besson, „Enforcing the child’s right to know her origins: contrasting approaches under the convention on the rights of the child and the European convention on human rights“, *International Journal of Law, Policy and the Family* 21, 2 (2007): 6.

informaciją²⁵. Viešojo erdvėje yra gausu įvairios informacijos, joje eksternalizuojasi daug idėjų, kurių vertybinis suvokimas išsiskiria (sutampa).

EŽTT nagrinėtoje byloje *Macatė prieš Lietuvą* būtent ir kilo ginčas dėl saviraiškos laisvės ribų, kai 2014 m. kovo 3 d. Vyriausybės kanceliarija gavo asmens elektroninį laišką, kuriame teigiama, kad vaikams skirta knyga „propaguoja iškrypimus“, ir persiuntė jį Kultūros ministerijai. Ministerija kreipėsi į Žurnalistų etikos inspektoriatą tarnybą (toliau – ŽEIT), prašydama įvertinti, ar knyga nedaro galimai neigiamo poveikio vaikams. ŽEIT 2014 m. balandžio 8 d. pateikė Kultūros ministerijai savo išvadą, kuriame konstatavo, kad dvejose pasakose, kuriose vaizduojamos tos pačios lyties poros, buvo pateikta nepilnamečiams neigiamą poveikį daranti informacija pagal Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo (toliau – ir Nepilnamečių apsaugos įstatymas) 4 straipsnio 2 dalies 16 punkte nustatytą kriterijų.

EŽTT paneigė ŽEIT išvadą ir konstatavo, kad „Įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 16 punkto nuostatos tikslas – neleisti vaikams susipažinti su informacija, kurioje tos pačios lyties asmenų santykiai vaizduojami kaip iš esmės lygiaverčiai skirtingų lyčių santykiams, pripažįstant tokią informaciją žalinga, ir padarė išvadą, jog buvo pažeistas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnis, saugantis saviraiškos laisvę“.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2024 m. vasario 14 d. nutarimu Nr. 121 „Dėl kreipimosi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą“ paprašė „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ištirti, ar Nepilnamečių apsaugos įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 16 punktas, nustatantis, kad neigiamą poveikį nepilnamečiams darančiai informacijai priskiriama viešoji informacija, kuria niekinamos šeimos vertybės, skatinama kitokia, negu Konstitucijoje ir Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtinta, santuokos sudarymo ir šeimos kūrimo samprata, atitinka Konstitucijos 25 straipsnio pirmąją ir antrąją dalis, Konstitucijos 29 straipsnį, Konstitucijos 38 straipsnio pirmąją ir antrąją dalis, taip pat Konstitucijos 138 straipsnio trečiąją dalį ir konstitucinį teisinės valstybės principą“.

Vyriausybės kreipimasis tiek, kiek tai buvo susiję su vaiko teise susipažinti su informacija, buvo argumentuojamas tuo, kad galiojantis Įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 16 punktas nepanaikina abejonių dėl galimybės ir toliau informaciją apie tos pačios lyties asmenų santykius vertinti kaip vaikams žalingą informaciją, ir, kol tokio reguliavimo konstitucingumas nėra įvertintas Konstitucinio Teismo, tokia situacija neleidžia neabejotinai teigti, kad toks reguliavimas nebėra leistinas ir pagal Lietuvos Respublikos konstitucinę teisę.

Pasakytina, kad Vyriausybės iškeltas klausimas dėl vaiko teisės susipažinti su informacija

25 Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo (TAR, 2017-10-10, Nr. 2017-16087) 16 straipsnio 1 dalyje yra numatyta, kad tėvai ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą, taip pat bendrojo ugdymo mokyklos ar profesinio ugdymo įstaigos ir kiti asmenys užtikrina vaikui galimybę naudotis viešąja informacija, kuri prisideda prie vaiko gerovės ir skatina jo fizinį, protinį, dvasinį, emocinį, dorovinį vystymąsi. Pagal šio Įstatymo 2 ir 3 dalis „valstybė skatina visuomenės informavimo priemonės skleisti informaciją, naudingą vaikui socialiniu ir kultūriniu požiūriu, prisidedančią prie vaiko gerovės ir skatinančią jo fizinį, protinį, dvasinį ir dorovinį vystymąsi, ugdančią pagarbą vaiko tėvams ar kitiems vaiko atstovams pagal įstatymą, žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms. Valstybė skatina ir remia vaikams skirtos literatūros leidimą ir platinimą bei kitas priemones, skirtas vaiko teisių apsaugos nuostatų, principų įgyvendinimui užtikrinti“.

buvo nukreiptas į siekį dėl vienos vertybės apsaugos – tos pačios lyties asmenų santykių pripažinimo šeimos santykiams. Taigi Vyriausybės argumentai buvo skirti dėl negalimumo šalies gyventojams taikyti iš esmės kitokių standartų. Bet kuriuo atveju, visuomenėje įvairių vertinimų sukėlęs klausimas dėl Įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 16 punkte esančios formuluotės buvo svarstomas atsietai nuo vaiko geriausių interesų prioriteto principo turinio, kurio viena svarbiausių sudedamųjų dalių yra teisė į ugdymą. Ir teisė į ugdymą nėra siejama tik su viena teise – teise į informacijos prieinamumą dėl tos pačios lyties asmenų santykių. Demokratinėje valstybėje sprendimai dėl vaiko teisių ir kitų konstitucinių vertybių turėtų būti apsvarstyti kompleksiščiau ir sistemiškiau.

2. Vaiko teisės į informaciją santykinumas

Teisės doktrinoje plačiai diskutuojama apie įsitikinimų (o kartu ir žodžio) laisvės ribojimo pagrindus. Konstitucijos 25 straipsnyje informacijos laisvės dispozicija yra neatsiejama nuo žmogaus įsitikinimų ir jų raiškos laisvės, yra jos sąlyga²⁶.

Konstitucijos 25 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Tačiau į klausimą, kaip Konstitucijos laiduojama žmogaus teisė ieškoti informacijos koreliuoja su specialaus subjekto – vaiko – teise ieškoti informacijos, netiesiogiai atsako Konstitucijos 26 straipsnio 6 dalis. Iš minėtos Konstitucijos normos galima suprasti, kad vaiko teisė į informaciją yra priklausoma nuo atsakingų už jį asmenų religinių ir dorovinių įsitikinimų, kurie yra nevaržomi²⁷. Vadinas, turėtų būti atsižvelgiama į atsakingų už vaikus asmenų nuomonę dėl vaikų prieigos prie informacijos.

Vilniaus apygardos teismo apeliacine tvarka išnagrinėtoje byloje Nr. e2A-221-803/2019²⁸ ŽEIT pateiktoje išvadoje nurodė, kad prie Tarnybos veikianti ekspertų grupė nustatė, jog knygoje „Gintarinė širdis“ esančios informacijos sklaidymas nėra draudžiamas, bet turi būti ribojamas pagal asmenų amžių, tokio pobūdžio informacija nerekomenduojama asmenims iki 14 metų amžiaus. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga išvadoje nurodė, kad vaikų auditorija yra vertinama kaip labiausiai paveikiama, bet jos poveikio mastas priklauso nuo individų skirtumų.

Taigi analizuojant šias aplinkybes, išryškėja du reikšmingi faktai: a) knygoje informacija vertinama kaip turinti žymą „N-14“, o tai reiškia atsakingo už vaiką asmens pareigą peržiūrėti, kas joje rašoma; b) vaikų auditorija yra labai paveiki, bet turi išimčių. Pagal CK 3 knygos nuostatas galima spręsti, kad atsakingi už vaikus asmenys privalo žinoti vaiko individualias savybes ir pagal tai vaiką saugoti, taip pat informacijos prieinamumo ribojimą.

26 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 19 d., 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimai.

27 Konstitucijos 26 straipsnio 6 dalyje numatyta, kad „tėvai ir globėjai nevaržomi rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus“.

28 „Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2019 m. vasario 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-221-803/2019“.

Šiuos du faktus sujungia Konstitucijos laiduojama tėvų ir globėjų teisė nevaržomai rūpintis vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus.

Akcentuotina, kad nacionalinio teismo nagrinėtoje byloje Nr. e2A-221-803/2019 ginčo objektas iš esmės nebuvo saviraiškos laisvės klausimas ir knygos autorė jo nekėlė. Pačios knygos autorės vertinimu, ginčo atveju susiklostė netiesioginės diskriminacijos (nelygiateisiškumo) situacija, kai buvo sustabdytas knygos platinimas. Atsakovas nežvelgė problemos dėl to, kad knygoje vaizduojamas tos pačios lyties asmenų gyvenimas kartu. Atsakovas kaip žalingą pripažino pasaką „Apie karalaitę, batiuvio dukterį ir dvylika brolių, lakštingalom giedančių“ ne dėl papasakotos karalaitės ir batiuvio dukters seksualinės orientacijos, bet dėl to, kad daugiau dėmesio skirta lytiniam potraukiui atskleisti, taip propaguojant tos pačios lyties asmenų santykius.

Knygos autorė (ieškovė) nurodė, kad: 1) jos knyga „Gintarinė širdis“ yra skirta 9–10 metų amžiaus vaikams; 2) pasakos turi edukacinę ir didaktinę funkciją: interpretuojant tradicinių pasakų motyvus, kuriami nauji modeliai, mokant priimti kitų išvaizdos ir gyvenimo būdo skirtingumą. Vilniaus apygardos teismas būtent šių aplinkybių vertinimo kontekste kvalifikavo kilusio ginčo teisinį santykį²⁹.

Analizuojant Vilniaus apygardos teismo išnagrinėtą civilinę bylą Nr. e2A-221-803/2019 galima nustatyti, kad buvo tiriamos ir vertinamos visos bylos aplinkybės, kurias šalys nurodė kaip faktiškai ir teisiškai reikšmingas. Taigi pirma aplinkybė yra ši: knyga „Gintarinė širdis“ yra skirta 9–10 metų amžiaus vaikams. Teisiškai už tokio amžiaus vaikus: a) yra visiškai atsakingi juos auginantys (globojantys) asmenys; b) vaikai yra paveikūs informacijai, o byloje ekspertai įvertino, kad tokio amžiaus vaikams yra būdingas simbolinis mąstymas ir laki vaizduotė, vaikai yra etinių-moralinių pamatų diegimo etape.

Minėta, pagal Konstitucijos 26 straipsnio 6 dalį būtent tėvai ir globėjai nevaržomai rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus. Vadinasi, žyma „N-14“ ant pasakų knygos tėra informavimo priemonė tėvams (globėjams), bet ne priemonė riboti vaikų prieigą prie informacijos – knygos „Gintarinė širdis“. Be to, 9–10 m. vaikai neturi savarankiškų pajamų, o jei ir turi, uzufukto teise juos valdo tėvai (globėjai). Taigi, bet kuriuo atveju, dėl knygos įsigijimo subjektinę teisę įgyvendina už vaikus atsakingi asmenys pagal savo religinį ir dorovinį vertybių suvokimą, įvertindami individualius vaiko poreikius pagal geriausio vaiko interesų apsaugos principą. Vadinasi, tikroji saviraiškos laisvės ribų problema yra ne apribota vaikų prieiga prie informacijos, kurioje tos pačios lyties asmenų santykiai vaizduojami kaip iš esmės lygiaverčiai skirtingų lyčių asmenų santykiams, o tėvų ir globėjų suvokimas dėl tokios knygos poreikio vaikams.

Vilniaus apygardos teismas civilinėje byloje Nr. e2A-221-803/2019 išsamiai išnagrinėjo

29 Pagal galiojantį teisinį reguliavimą ir kasacinio teismo formuojamą teisės aiškinimo ir taikymo praktiką, civilinę bylą nagrinėjantis teismas yra saistomas ieškovo pasirinkimo, t. y. kaip formuluoti faktinį ieškinio pagrindą, t. y. kokias faktines aplinkybes nurodyti savo reikalavimui pagrįsti, ir ieškinio dalyką, t. y. kokiu civilinių teisių gynimo būdu reikalauti apginti savo galimai pažeistas teises („Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-350-701/2018“, 32 punktas, žiūrėta 2024 m. kovo 12 d. <https://www.infolx.lt/tp/1648505>).

ir kitą knygą „Gintarinė širdis“ autorės nurodytą aplinkybę – knyga parašyta interpretuojant tradicinių pasakų motyvus, kai kuriami nauji modeliai, mokant priimti kitų išvaizdos ir gyvenimo būdo skirtingumą. Tai, kad teismo buvo įvertinta, jog pasaka „Apie karalaitę, batsiuvio dukterį ir dvylika brolių, lakštingalom giedančių“ yra tradicinės pasakos interpretacija, parodo sprendime atlikta tradicinių lietuvių liaudies pasakų rinktinės „Sigutė“, taip pat pasakos „Apie dvylika brolių, juodvarniais lakstančių“ turinio analizė.

Apeliacinės instancijos teismo motyvai yra patvirtinantys, kad knygos autorės teiginys dėl tradicinių pasakų motyvų interpretacijos buvo analizuojamas remiantis mokslіškumo reikalavimu, teismui įvertinant ir tai, kad tradicinė pasaka nėra autorių teisių objektas³⁰. Taip pasaka „Apie karalaitę, batsiuvio dukterį ir dvylika brolių, lakštingalom giedančių“ buvo palyginta su pasaka „Apie dvylika brolių, juodvarniais lakstančių“, ir nustatyta, kad tradicinėje lietuvių liaudies pasakų rinktinėje „Sigutė“ nebuvo pavaizduotų scenų, kuriose aprašomas miegas pirmą naktį apsikabinus, nebuvo detalių, labiau detalizuojančių kūnišką meilę. Apeliacinės instancijos teismas konstatavo, kad literatūrinė pasaka – literatūros žanras; paprastai siužetinis literatūros kūrinys, kuriam būdingi antgamtiniai veikėjai, stebukliniai daiktai, neegzistuojančios erdvės ir pan.³¹. Vadinasi, šis žanras neturėtų būti pagrįstas detalėmis, kuriomis tiesiogiai parodomas kūniškasis gyvenimo aspektas. Taigi knygos „Gintarinė širdis“ egzempliorių žymėjimas įspėjamoju užrašu „Informacija gali daryti neigiamą poveikį asmenims iki 14 metų“ yra ne todėl, kad jame vaizduojamas tos pačios lyties asmenų gyvenimo modelis, o todėl, kad jis vaizduojamas per atvirai 9–10 metų amžiaus vaikams.

Iš EŽTT sprendimo *Macatė prieš Lietuvą* matyti, kad nacionalinio teismo išvados buvo paneigtos, įskaitant ir Vyriausybės pateiktą Teismui vaikų ir paauglių psichiatro-psichoterapeuto išvadą, kurią ji užsakė šiai bylai ir kuri buvo pateikta 2022 m. vasario mėn. Išvadoje nurodyta, kad pasaka „Apie karalaitę, batsiuvio dukterį ir dvylika brolių, lakštingalom giedančių“ neatitinka jaunesnių nei 14 metų vaikų vystymosi poreikių, nes, *inter alia*, joje „pernelyg emociškai aprašomi tos pačios lyties asmenų santykiai“, o tai nėra būdinga tradicinėms pasakoms, ir „nuvertinami ir menkinami heteroseksualių šeimų emociniai ryšiai“. Įvertinęs pasaką „Kaip karaliaus sūnūs išminties ieškojo“ ekspertas nustatė, kad joje „nevienodai vaizduojami heteroseksualių ir homoseksualių santykiai“ ir tai gali sutrikdyti vaiko teisingumo bei lygybės pojūtį.

Analizuojant EŽTT sprendimo motyvus, kuriais remiantis buvo konstatuotas autorės laisvai reikšti savo idėjas pažeidimas dėl pasakų knygos su užrašu „N-14“ platinimo, galima padaryti išvadą, kad vaikų amžius, užtikrinantis autorės teisę į saviraiškos laisvę, yra atskiras kriterijus. EŽTT konstatavo, kad sulaukę 14 metų paaugliai apskritai gerokai mažiau domisi pasakomis (181 punktas), todėl, teismo nuomone, nors sankcija buvo

30 Edita Budrytė straipsnyje „Meno kūrinio interpretacijų vertinimo problema“ (*Menas ir filosofija* 81 (2012): 160) pagrindė teiginį, kad, jei to paties meno kūrinio interpretacijos yra nesuderinamos, t. y. jų ginamos tezės yra visiškai priešingos, tai jos negali būti laikomos lygiavertėmis ir vienodai validžiomis.

31 „Literatūrinė pasaka“, žiūrėta 2024 m. kovo 24 d., http://lietuviu7-8.mkp.emokykla.lt/lt/mo/zinynas/literatutine_pasaka.

minimali, nereiškia, kad atitinkamos priemonės negalima laikyti apribojimu (179 punktas). Toks EŽTT motyvas sudaro pagrindą spręsti, kad buvo pažeista ne pati saviraiškos laisvė, o laisvė skleisti savo mintis, įsitikinimus konkrečiai visuomenės daliai (vaikams iki 14 metų), naudojant knygą kaip sklaidos priemonę.

Atlikus EŽTT sprendimo motyvų sisteminį vertinimą, galima prieiti prie išvados, kad ginčo dėl laisvės skleisti savo idėjas išsprendimas yra skirtas tam, kad padėtų įveikti Lietuvoje vis dar vyraujančias stereotipines nuostatas, išankstinius nusistatymus, priešišumą ir diskriminaciją LGBTI bendruomenės atžvilgiu (181 punktas). EŽTT nagrinėtoje byloje organizacijos, pateikusios savo nuomonės nagrinėjamu klausimu, pabrėžė, kad būtent apie LGBTI informacijos trūkumas ir nuolatinis LGBTI asmenų stigmatizavimas visuomenėje kenkia vaikams. Trečiosios šalys šioje byloje taip pat teigė, kad teisės normos, kuriose su LGBTI susijęs turinys įvardijamas kaip žalingas vaikams, prisideda prie diskriminacijos, patyčių ir smurto, kuriuos patiria vaikai, save priskiriantys LGBTI arba kilę iš tos pačios lyties asmenų šeimų (žr. šio sprendimo 169, 172 ir 211 punktus).

Straipsnio autorė atkreipia dėmesį į tai, kad, pirma, vidaus teismo nagrinėtoje byloje diskriminacijos aplinkybė buvo atmesta kaip neįrodyta, su tuo sutiko ir EŽTT. Taigi EŽTT rėmimasis trečiųjų šalių nuomonėmis nagrinėtos bylos kontekste nėra įtikinantis. Vilniaus apygardos teismas konstatavo, kad knygos „Gintarinė širdis“ egzempliorių žymėjimas įspėjamoju užrašu „Informacija gali daryti neigiamą poveikį asmenims iki 14 metų“ yra ne todėl, kad jame vaizduojamas tos pačios lyties asmenų gyvenimo modelis, o todėl, kad jis vaizduojamas per atvirai 9–10 metų amžiaus vaikams. Minėta, iš nacionalinio teismo sprendimo motyvų nustatyta, kad buvo lyginama tradicinė pasaka su knygoje „Gintarinė širdis“ esančia pasaka „Apie karalaitę, batusiuvo dukterį ir dvylika brolių, lakštingalom giedančių“. Vadinasi, Vilniaus apygardos teismas išsprendė bylą remdamasis lyginamoju metodu, konstatuodamas, kad 9–10 metų vaikams per pasakas teikiama informacija turi atitikti bendrą visų jų gebėjimą suvokti informaciją apie porų kūnišką meilę. Kitaip tariant, visi vaikai konkrečioje visuomenėje turi gauti panašią informaciją apie įvairių porų santykius, o ne tik LGBTI.

Lieka aptarti kitą EŽTT sprendime nurodytą svarbų argumentą, kuriuo buvo pripažintas teisės skleisti savo idėjas pažeidimas – knyga skirta eliminuoti informacijos trūkumą, kaip pati knygos autorė nurodė, 9–10 metų vaikams apie LGBTI. Visiškai sutiktina, kad visuomenės informuotumas daro ją atviresnę. Tačiau nacionaliniame teisme sprendžiant ginčą yra svarbus vyraujantis socialinis kontekstas, sykiu įvertinant tarptautinei bendruomenei svarbias vertybes. Kitaip tariant, teisėjas, priimančias sprendimą, turi įvertinti: 1) egzistuojančios tvarkos suvokimą ir tai, 2) kokį poveikį socialinei tvarkai padarys sprendimas. Tam, kad poveikis nusistovėjusiai socialinei tvarkai atitiktų tikslą, reikia įvertinti visuomenės pasirengimą priimti teismo sprendimą. Priešingu atveju teismo sprendimas gali ne tik sukelti žalą, bet ir, geriausiu atveju, būti beprasmiškas. Kad taip neįvyktų, yra svarbus visų valdžių darnus veikimas. Naujoviškam teismo sprendimui visuomenė privalo būti paruošta, pirmiausia, per jos teisinį (dorovinį) ugdymą.

Šią straipsnio išvadą galima pagrįsti paties EŽTT motyvu – įspėjamieji užrašai galėjo

itikinti nemažai tėvų ir globėjų neleisti vaikams iki 14 metų skaityti šios knygos (181 punktas). Kitaip tariant, minėto EŽTT motyvo esmė – tikroji saviraiškos laisvės riba yra ne vaikai, o jų tėvai, kurie nėra pakankamai informuoti apie LGBTI. Vien užrašas *a priori* nedaro ribojančio poveikio visuomenėje, kuri turi stiprų vartojimo, taip pat ir informacijos poreikį. Atvirksčiai – tai skatina smalsumą. Jei norime, kad informacija apie LGBTI pasiektų visuomenę, pirmiausia pradėkime edukuoti tėvus (globėjus), vaikus atsižvelgdami į jų psichinę brandą, pasitelkdami ugdymo institucijas (antrinės socializacijos veiksnys).

Ir apibendrinant pabrėžtina – nors nėra eksplicitiškai nurodyta Vilniaus apygardos teismo sprendime, tačiau, sistemiškai vertinant motyvus, galima suprasti, kad dėl vaikų poveikimo informacijai ypač svarbu įvertinti, kaip vaikai yra paruošti priimti naują informaciją. Tai galima iširti per privalomo ugdymo programą, kuri skirta 9–10 m. vaikams. Jei valstybė užtikrina vaikui galimybę naudotis vieša informacija, kuri prisideda prie vaiko gerovės ir skatina jo fizinį, protinį, dvasinį, emocinį, dorovinį vystymąsi, tai ji privalo paruošti vaikus priimti šią informaciją. Valstybė pasirengimą tinkamai priimti informaciją vykdo per priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų³². Kaip šeimoje suprantama šeima ir kaip joje aiškinama lyties samprata, santykiai tarp lyčių, yra šeimos diskrecija³³. Bet tai nepaneigia valstybės pozityvios pareigos ugdymo tikslais vaikus (priklausomai nuo amžiaus) supažindinti ir visuomenėje egzistuojančiais kitokiais šeimos / santykių modeliais vaikui tinkamu ir suprantamu būdu, nepažeidžiant jo geriausių interesų.

Priimant galutinį nacionalinio teismo sprendimą dėl knygos „Gintarinė širdis“ platinimo su žyma „N-14“, ugdymo įstaigose dėstomoje Gyvenimo įgūdžių ugdymo bendrojoje programoje³⁴, skirtoje pradiniam mokymui, nebuvo pasakojama apie tos pačios lyties asmenų santykius, skirtingų lyčių asmenų santykius, nepaaiškinama, kas yra kitokia seksualinė orientacija ir pan. Naujos redakcijos, kuri pradėta rengti 2019 metais, pradinio mokymo programoje³⁵ vis dar nėra vykdomas lytiškumo ugdymas taip, kad būtų mokoma

32 Pagal Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalį „valstybė prižiūri mokymo ir auklėjimo įstaigų veiklą“.

33 CK 3.5 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad „asmenys savo nuožiūra įgyvendina šeimos teises ir nevaržomi jomis naudojasi, taip pat ir teise į šeimos teisių gynybą. Atsisakymas nuo šeimos teisės ar jos įgyvendinimo nepainaikina šios teisės, išskyrus įstatymų numatytus atvejus“.

34 2004 m. patvirtintoje Gyvenimo įgūdžių ugdymo programoje buvo nurodyta, kad asmeniniai ir socialiniai įgūdžiai – tai tarsi apsauginiai veiksniai, mažinantys tokių problemų, kaip ankstyvi lytiniai santykiai, ŽIV, paauglių nėštumas, alkoholio, narkotikų vartojimas, atsiradimo tikimybę. Aktualioje Gyvenimo įgūdžių bendroji programoje, kuri skirta pradiniam ugdymui, nėra skirta dėmesio lytiniam švietimui, tos pačios lyties asmenų santykiams, pagalbai atrasti savo lyties tapatumo raiškos būdus („Gyvenimo įgūdžiai“, Švietimo portalas, žiūrėta 2024 m. birželio 3 d., <https://www.emokykla.lt/bendrosios-programos/pradinis-ugdymas/48?st=1>; „Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2022 m. rugpjūčio 24 d. įsakymas Nr. V-1269 „Dėl priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų patvirtinimo““, TAR, 2022-08-24, Nr. 17452).

35 „Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2022 m. rugsėjo 30 d. įsakymas Nr. V-1541 „Dėl švietimo, mokslo ir sporto ministro 2022 m. rugpjūčio 24 d. įsakymo Nr. V-1269 „Dėl priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų patvirtinimo“ pakeitimo““, TAR, 2022-09-30, Nr. 19987.

suvokti problemas³⁶. Žinant, kad ugdymo įstaigose egzistuoja patyčios, nacionalinis teismas privalo rezonansinėje byloje įvertinti, ar bus saugu vaikui pasidalyti gauta informacija su bendraamžiais. Jei tėvai ir globėjai, atsakingi už vaiką, bus supažindinti, kad knygoje ar kitame informacijos sklaidymo kanale yra teikiama informacija, kuri yra naujovė, jie galės ne tik apspręsti dėl prieigos vaikui suteikimo, bet ir parengti vaiką pasidalyti su kitais gauta informacija. Taigi visais atvejais būtina įvertinti, ar dėl vaikui suteiktos prieigos prie informacijos bus saugu ją pasidalyti netolerantiškoje aplinkoje, nes vaikai įprastai noriai dalijasi su bendraamžiais jiems nauja informacija.

Paties EŽTT sprendime yra atkreipiamas dėmesys dėl patyčių ir smurto, kuriuos patiria vaikai, save priskiriantys LGBTI arba kilę iš tos pačios lyties asmenų šeimų. Įvertinus tiek nacionalinio teismo, tiek EŽTT sprendimų motyvus, susidaro viena kitai prieštaraujanti situacijos, nes tarptautiniu lygmeniu siekiama informuoti kuo plačiau įvairaus amžiaus asmenis apie LGBTI, kad būtų kuo mažiau patyčių, o nacionalinio teismo esminis argumentas – paruošti vaikus informacijai apie LGBTI, kad jie nepatirtų patyčių. Taigi tikslas vienodas, bet sprendimai kaip pasiekti tikslą – skirtingi. Nacionalinis teismas, žinodamas aplinką, kurioje veiks sprendimas, siekia paruošti visuomenę, pabrėždamas edukacijos svarbą, imdamasis atsargumo priemonių, pirmiausia, saugodamas vaiką nuo patyčių, per pareigą tėvams peržiūrėti informaciją, prie kurios prieigą turės vaikas.

Edukologijos moksle atkreipiamas dėmesys į tai, kad ikimokykliniame, pradiniam ugdyme, vaikų dienos centruose sumanioji edukacija ir socialinio ugdymo integracija vyksta natūraliai: per vaikų ir tėvų bendradarbiavimą, gyvąją edukaciją, kai geroji socialinio ugdymo praktika yra taikoma per sužaidybimo, projektinės veiklos etapus. Aukštesnėse klasėse natūraliausia vaiko aplinka yra šeima, o mokyklos ir vietos bendruomenės dėl įvairių priežasčių, sumaniosios edukacijos proceso dėmenų dažnai tampa trikdžiais³⁷. Mokslininkai, tiriantys sumaniosios edukacijos ir socialinio ugdymo integracijos procesus nustatė, kad trikdžiai atsiranda dėl idėjų, minčių, vertybių ir nuostatų, esančių šeimoje, ir ugdymo procese dalyvaujančių asmenų išsiskyrimo. Taigi vaikai turi būti mokomi dalyvauti ir bendradarbiauti visuomenėje, kurioje jie gyvena, bet pradinio ugdymo amžiaus vaikų švietimo sprendimas priklauso šeimai dėl konstitucinės teisės pasirinkti vertybių prioritetus net ir lytiškumo klausimais, o tai veikia prieinamumą prie tam tikros informacijos, o sykiu ir saviraiškos laisvės ribas. Tokia išvada daroma atsižvelgiant į konstitucinės teisės³⁸ ir, kaip prieš tai minėta, edukologijos moksle atliktus tyrimus.

36 2020 m. Lietuvoje gimdė 109 nepilnametės, tais pačiais metais 15–19 metų merginų apsisprendimu atlikta 117 abortų. 60 proc. šalies mokinių jaučiasi gerai mokyklose, tačiau beveik trečdalis patiria patyčias, beveik penktadalis pripažįsta, kad tyčiojasi iš kitų. Žr.: „Ministerija: 11-metės nėštumas parodė, kad gyvenimo įgūdžių programa labai reikalinga“, 2023 m. spalio 4 d., <https://m.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/ministerija-11-metes-neshtumas-parode-kad-gyvenimo-igudziu-programa-labai-reikalinga-1142507>.

37 Eglė Celiešienė ir Vytautas Kvieska, „Integruotas ugdymas dėstant socialinio ugdymo dalykus“, *Socialinis ugdymas / Social Education* 52, 2 (2019): 72–90.

38 Vaidotas Vaičaitis mokslo populiarinimo tikslu 2023 m. rugsėjo 7 d. nacionalinėje mokslinėje-praktinėje konferencijoje aptarė Gyvenimo įgūdžių ar kitas programas, kurios tampa privalomos, nors, autoriaus teigimu, tai riboja tėvų teisę ugdyti savo vaikus pagal savo moralinius įsitikinimus (Vaidotas Vaičaitis, „Sąžinės laisvės

3. Skirtingo požiūrio į tos pačios teisės aiškinimą problematika

Teismo išnagrinėta byla *Macatė prieš Lietuvą* atskleidžia, kaip Lietuvoje teisė skleisti ir gauti informaciją greitai tampa bendros europinės žodžio laisvės ir prieigos prie jos dalimi. Vis dėlto suformuluoti saviraiškos laisvės apsaugos ir šios teisės ribojimo ypatumai tarptautinėje, ordinarinėje teisėje, Lietuvos bendrųjų teismų sprendimuose yra skirtingo turinio, nes poveikis jam yra padaromas dėl individualios teismų reakcijos į socialinį reiškinį³⁹. Ir tai eliminuoja universalų teisės kaip aiškios vertybės supratimą. Teismai turėtų išlaikyti vienodą požiūrį į žmogaus teisės turinį kilus ginčui dėl teisės.

Šioje straipsnio dalyje, siekiant parodyti vienos teisės turinio aiškinimo dinamikos priklausomybę nuo socialinio konteksto, aptariama kita situacija atskleidžiant saviraiškos laisvės kraštutines ribas ne panašioje situacijoje, bet toje pačioje socialinėje erdvėje. Taigi ištirtina religijos laisvės interpretacija saviraiškos laisvės kontekste tiek, kiek tai susiję su nacionaline pasaulėžiūros paradigma, kurioje kultūriškai svarbi krikščionybės tradicija⁴⁰.

Vilniaus apygardos teisme 2020 m. kovo 10 d. buvo priimtas nuosprendis baudžiamojoje

konstitucinė samprata“, žiūrėta 2024 m. kovo 12 d., <https://www.laikmetis.lt/doc-dr-vaidotas-vaicaitis-sazines-laisves-konstitucine-samprata>).

- 39 Pvz., EŽTT byloje *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą* pareiškėjų naudai priteista iš Lietuvos valstybės 5 000 Eur neturtinei žalai atlyginti tik todėl, kad valstybė neįvykdė pareigos užtikrinti pareiškėjų teisės į privatų gyvenimą, apsaugant pareiškėjus nuo įžeidžiamo pobūdžio „Facebook“ puslapyje komentarų, kurstančių neapykantą, laikant situaciją nerimta. Lietuvos Aukščiausias Teismas 2022 m. liepos 8 d. nutartimi civilinėje byloje Nr. e3K-3-197-421/2022 panaikino Vilniaus apygardos teismo sprendimą dalyje dėl 3 000 Eur neturtinės žalos atlyginimo, nors buvo konstatuotas privataus gyvenimo pažeidimas dėl to, kad Seimo narys viešai melagingai paskleidė žinios apie kitą asmenį. Lietuvos Aukščiausias Teismas 2011 m. kovo 14 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-106/2011 pasisakė dėl reikalavimo įpareigoti atsakovą viešai paneigti 2003 metais pradėtoje leisti knygoje „Durnių laivas“ tikrovės neatitikusius teiginius. Teismas konstatavo, kad „paskleisti duomenys neatitiko tikrovės, vadinasi, konkrečiu atveju saviraiškos laisvės įgyvendinimas tokiu būdu negalėjo būti pateisintas, nes šiuo atveju pažeidė ieškovo velionio tėvo, taip pat ir ieškovo garbę ir orumą, knygoje paskleisti duomenys savo turiniu yra žeminantys asmens garbę ir orumą, galintys turėti įtakos asmens reputacijai, statusui visuomenėje“. Lietuvoje formuojasi teismų praktika dėl piktnaudžiavimo reikšti savo mintis, nuomonę, idėjas, t. y. sprendžiama dėl neribotai realizuotos saviraiškos laisvės, o teismų paskirtos sankcijos skiriasi nuo konkrečių faktinių aplinkybių, kurios teismų vertinamos pagal vidinį įsitikinimą (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 185 straipsnis, kuriame numatyta, kad teismas įvertina byloje esančius įrodymus pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku ir objektyviu aplinkybių, kurios buvo įrodinėjamos proceso metu, išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymais).
- 40 Vaidotas Vaičaitis teigia, kad „žodžio laisvė gali būti siejama su Konstitucijos 25 straipsnyje numatyta įsitikinimų saviraiškos ir informacijos sklaidimo laisve, o religijos laisvė – su Konstitucijos 26 straipsnyje numatyta minties, tikėjimo ir sąžinės laisve bei religinių apeigų atlikimo teise. Iš pirmo žvilgsnio į akis krinta tai, jog šios abi žmogaus teisės yra tarpusavyje susijusios ir papildo viena kitą: be įsitikinimų laisvės (25 straipsnis) neįmanoma turėti tikėjimo ir sąžinės laisvės (26 straipsnis) ir atvirkščiai, be minties ir sąžinės laisvės (26 straipsnis) neįmanoma praktiškai įgyvendinti savo įsitikinimų ir kartu žodžio laisvės (25 straipsnis)“. Pasak Vaidoto Vaičaičio, „vertinant abiejų žmogaus teisių santykį, galima sakyti, kad jos yra tarpusavyje susipynusios ir priklauso viena nuo kitos“ (Vaidotas Vaičaitis, „Konstituciniai pamąstymai apie incidentą turgelių bažnyčioje“, žiūrėta 2024 m. kovo 12 d., <https://laisvavisiuomene.lt/konstituciniai-pamastymai-apie-incidenta-turgeliu-baznycioje>).

byloje Nr. 1A-75-497/2020⁴¹, kuriame trys menininkai (ir režisierius) buvo nuteisti už tai, kad „2018-08-15, apie 9 val. atvyko į Turgelių Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčią, esančią Šalčininkų r., Turgeliai, Bažnyčios a. 2, kurioje 2018 m. rugpjūčio 15 d. 9 val. numatytu laiku turėjo įvykti iš anksto suplanuotos religinės apeigos – Atlaidų Šv. Mišios Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčioje „Žolinės“ iškilimams paminėti, persirengę panašiais į dvasininkų rūbus, užėjo į bažnyčią ir garsiai lenkų kalba ragino parapapjčius atvykti į spalio mėnesio 11 d. Siemens arenoje vyksiantį renginį „Zero Show“ bei siūlė ir dalino suktines. Nuteistieji gynėsi argumentu dėl saviraiškos laisvės ribojimo, aiškino, jog siekė aktualaus visai visuomenei tikslo – paskatinti diskusijas apie dvasininkų pedofiliją ir šis tikslas pateisino pasirinktos meninės išraiškos priemonės (performanso) formą, todėl baudimas už tokių tikslų siekimą pasirinktomis meninės išraiškos formomis pažeistų Konstitucijos 25, 26 straipsniuose garantuojamą saviraiškos laisvę. Teismas konstatavo, jog kaltinamųjų veiksmai negali būti vertinami kaip saviraiška, ir antra – net jei taip, ši jų teisė yra ne absoliuti, bet ribota, atsižvelgiant į kitos visuomenės grupės – tikinčiųjų interesus“⁴².

Taigi nacionaliniuose teismuose tiek dėl pasakų interpretacijos, tiek dėl meninio performanso kilo ginčas, kuris siejamas su teise skleisti ir gauti informaciją, bet vienu atveju dėl lytiškumo, o kitu – dėl dvasininkų elgesio, bet religinis ir dorovinis kontekstas panašus.

Minėta, kad tėvai ir globėjai turi konstituciškai laiduojamą poveikį vaikui per savo religinį ir dorovinį vertybių suvokimą. Pasaka „Apie karalaite, batusiuvo dukterį ir dvylika brolių, lakštingalom giedančių“ buvo tradicinės pasakos „Apie dvylika brolių, juodvarniais lakstančių“ interpretacija. Skaičius 12 yra simbolis, nes Jėzus turėjo 12 mokinių. Lietuvai yra būdinga krikščioniškoji teisingumo interpretacija⁴³. Pagal Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 6 straipsnio 1 dalį tradicinės, turinčios atramą visuomenėje, religinės bendruomenės ir bendrijos valstybės pripažinimas reiškia, kad valstybė palaiko religinių bendrijų dvasinį, kultūrinį ir socialinį palikimą. Vadinas, tai turėtų būti vienas iš kriterijų dėl informacijos laisvės ribų. Bet vienu atveju pasakos platinimas su žyma „N-14“ EŽTT pripažintas kaip pažeidžiantis saviraiškos laisvę, o kitu atveju už saviraiškos laisvės ribų mene kitokį supratimą asmenys buvo nuteisti.

Teismų praktikoje ieškoma atsakymų dėl „saugiklių“, kad informacijos paieška, jos

41 Vilniaus apygardos teismo 2020 m. kovo 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-75-497/2020 yra galutinis nacionalinio teismo nuosprendis, nes kasacinius skundus buvo atsisakyta priimti. Nuteisti asmenys pripažinti kaltais pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 171 straipsnį, kuriame reglamentuotas trukdymas atlikti religines apeigas ar religines iškilmes („Vilniaus apygardos teismo 2020 m. kovo 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-75-497/2020“).

42 „Vilniaus apygardos teismo 2020 m. kovo 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-75-497/2020“.

43 Pagal Konstitucijos 43 straipsnį valstybė pripažįsta tradicines Lietuvoje bažnyčias ir religines organizacijas, o kitas bažnyčias ir religines organizacijas – jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai. Valstybės pripažintos bažnyčios ir kitos religinės organizacijos turi juridinio asmens teises. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 5 straipsnyje nurodyta, kad „valstybė pripažįsta devynias Lietuvos istorinio, dvasinio bei socialinio palikimo dalį sudarančias tradicines Lietuvoje egzistuojančias religines bendruomenes ir bendrijas: lotynų apeigų katalikų, graikų apeigų katalikų, evangelikų, liuteronų, evangelikų reformatų, ortodoksų (stačiatikių), sentikių, judėjų, musulmonų sunitų ir karaimų“.

gavimas ir skleidimas netaptų žalingu pačiam žmogui, o sykiu ir jį supančiai aplinkai, nes, pažeidus socialinę tvarką, baigiasi stabilumas, kuris būtinas to paties žmogaus teisių apsaugai. Tarptautiniai ir nacionaliniai teismai žodžio laisvės ir kitų konstitucinių vertybių pusiausvyros nustatymo problemas turėtų spręsti naudodamiesi balansavimo ir proporcingumo analizės metodika⁴⁴.

Pirmiausia, privalu ugdyti teisės į informacijos prieinamumą dėl tos pačios lyties asmenų santykių pripažinimo reikšmės suvokimą. Europos Sąjungos Tarybos rezoliucijoje⁴⁵ teigiama, kad švietimas ir mokymas turi atlikti itin svarbų vaidmenį formuojant Europos ateitį tokiu laikotarpiu, kai būtina, kad jos visuomenė ir ekonomika taptų darnesnė, įtraukesnė, labiau skaitmeninė, tvaresnė, žalesnė ir atsparesnė.

„Visuomenės teisinio švietimo tikslas – padėti visuomenei suprasti teisines problemas.“ Tai žinių ir įgūdžių ugdymas, o ne konkrečių teisinių problemų sprendimas⁴⁶. Vien pačios teisės į informaciją buvimas neduos reikiamo efekto. Politinių sprendimų priėmėjo tikslas privalo būti susietas su tikslu suteikti visapusišką šios teisės suvokimą, kad formuotųsi suvoktas šios teisės vertinimas. Taip nebūtų padaroma žala geriausių vaiko interesų prioritetui. Siūlytina pasvarstyti dėl universalios požiūrio į vaiko teises teisinio reguliavimo monitoringo atlikimo. Svarbus integralus požiūris, bet ne sprendimas, orientuotas į greitą, bet vienpusiškai kryptingą tikslą. Aiškinamieji raštai ir išvados, visa teisės akto priėmimo procedūra yra ir privalo būti pagrįsta išsamia visuomenės būklės moksline analize. Neištirus, kokiam socialiniame kontekste veiktų pakeistas Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo informacijos poveikio įstatymas, nebūtų įvertinta, kokia gali būti padaryta žala vien per patyčių, kurios yra paplitusios tarp nepilnamečių, aspektą. Svarbiausia – apsaugoti vaikus nuo galimos žalos. Kol mokykla, kaip antrinės socializacijos veiksnys, neveikia tiek, kad eliminuotų galimą žalą, kiek ankstoka kalbėti apie tėvų ir globėjų nekontroliuojamą vaikų prieigą prie informacijos.

44 Algimantas Šindeikis, „Diskursinis konstitucionalizmas atliekant konstitucinių principų balansavimo ir proporcingumo analizę“, *Konstitucinė jurisprudencija*, Nr. 4 (2011): 239.

45 Europos Sąjungos Taryba, „Tarybos rezoliucija dėl Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje strateginės programos siekiant sukurti Europos švietimo erdvę ir imtis veiksmų vėlesniu laikotarpiu (2021–2030 m.) (2021/C 66/01)“, CELEX, žiūrėta 2023 m. vasario 3 d., [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G0226\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G0226(01)&from=EN).

46 Eglė Bilevičiūtė, „Teisinis švietimas ir ugdymas“, iš *Visuomenės pokyčiai ir teisė* (Mykolo Romerio universitetas, 2023), 97.

Išvados

1. Tarptautiniai ir nacionaliniai teismai informacijos laisvės, teisės ją skleisti ir gauti, kitų vertybių pusiausvyros nustatymo problemas turėtų spręsti naudodamiesi balansavimo ir proporcingumo analizės metodika. Būtina suprasti, kad teismo sprendimas yra skirtas teisiniam konfliktui išspręsti, kuris kilo egzistuojančioje socialinėje tvarkoje.
2. Vilniaus apygardos teismas buvo paskutinis vidaus teismas, išnagrinėjęs bylą iš esmės, kurioje kilo ginčas dėl pasakų knygos, kurią nuspręsta platinti su žyma „N-14“. Minėtas teismas savo sprendimo neįrodė Nepilnamečių apsaugos įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 16 punktu ir nesirėmė šeimos samprata, nes tuo metu Konstitucinis Teismas jau buvo nustatęs, kad konstitucinė šeimos samprata yra neutrali lyties požiūriu.
3. Kaip galima spręsti iš EŽTT sprendimo motyvų sisteminio vertinimo, ginčo dėl savo idėjų skleidimo išsprendimas buvo skirtas tam, kad padėtų įveikti Lietuvoje vis dar vyraujančias stereotipines nuostatas, išankstinius nusistatymus, priešiškus ir diskriminaciją LGBTI bendruomenės atžvilgiu. EŽTT sprendimo motyvas – įspėjimieji užrašai galėjo įtikinti nemažai tėvų ir globėjų neleisti vaikams iki 14 metų skaityti šios knygos – suponuoja teisinę prielaidą: tikroji saviraiškos laisvės riba yra ne vaikai, o jų tėvai, kurie nėra pakankamai informuoti apie LGBTI. Tačiau vartotojiškoje visuomenėje vien užrašas *a priori* nedaro ribojančio poveikio. Atvirkščiai – tai skatina smalsumą. Jei yra tikslas, kad informacija apie LGBTI pasiektų visuomenę, pirmiausia reikia pradėti edukuoti tėvus (globėjus), vaikus atsižvelgiant į jų psichinę brandą, pasitelkiant ugdymo institucijas (antrinės socializacijos veiksnys).
4. Paties EŽTT sprendime yra atkreipiamas dėmesys dėl patyčių ir smurto, kuriuos patiria vaikai, save priskiriantys LGBTI arba kilę iš tos pačios lyties asmenų šeimą. Įvertinus tiek nacionalinio teismo, tiek EŽTT sprendimų motyvus, susidaro viena kitai prieštaraujanti situacija, nes tarptautiniu lygmeniu siekiama informuoti kuo plačiau įvairaus amžiaus asmenis apie LGBTI, kad būtų kuo mažiau patyčių, o nacionalinio teismo esminis argumentas – paruošti vaikus informacijai apie LGBTI, kad jie nepatirtų patyčių. Taigi tikslas vienodas, bet sprendimai kaip pasiekti tikslą – skirtingi. Nacionalinis teismas, žinodamas aplinką, kurioje veiks sprendimas, siekia paruošti visuomenę, pabrėždamas edukacijos svarbą, imdamasis atsargumo priemonių, pirmiausia, saugodamas vaiką nuo patyčių, per pareigą tėvams peržiūrėti informaciją, prie kurios prieigą turės vaikas.
5. Vyriausybės kreipimasis į Konstitucinį Teismą dėl Nepilnamečių apsaugos įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 16 punkto, remiantis EŽTT sprendimu *Macatė prieš Lietuvą*, kai nacionalinis teismas savo sprendimo neįrodė Nepilnamečių apsaugos įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 16 punktu, skatina svarstyti, ar politinių sprendimų priėmėjas siekia spręsti problemą integraliai. Vyriausybės iniciatyva dėl įstatyme įrašytos

- šeimos sąvokos atitikties įvertinimo Konstitucijai galėtų tapti prasmingesnė, jei argumentacija apimtų minties, sąžinės, tikėjimo ir religijos laisvę.
6. Tiek nacionaliniai teisės aktai, tiek tarptautinės normos reguliuoja teisinius santykius taip, kad būtent šeima ankstyvajame vaiko amžiuje apsisprendžia dėl vaiko dorovinio, religinio ugdymo. Atsižvelgiant į tai, manytina, kad tėvai ir globėjai, atsakingi už vaikų pradinį ugdymą, yra laisvi nuspręsti dėl šeimos vertybių ir šeimą per pasakas aiškinti taip, kaip jie tai supranta, jei tai neprieštarauja gerai moralei, viešajai tvarkai, imperatyvioms įstatymo normos. Bet tai nepaneigia valstybės pozityvios pareigos ugdymo tikslais vaikus (priklausomai nuo amžiaus) supažindinti ir visuomenėje egzistuojančiais kitokiais šeimos / santykių modeliais vaikui tinkamu ir suprantamu būdu, nepažeidžiant jo geriausių interesų.
 7. Kontinentinės teisės tradicija yra grįsta tam tikra pasaulėžiūros paradigma, kuri turi ritualus ir tradicijas. Tai, kad nusistovėjusioje tradicinėje mąstymo paradigmoje atsiranda vertybių naujovės, skatinančios toleranciją ir pagarbą kitiems, yra teigiamas socialinis reiškinys. Bet jei apie tai informuotume, taip parodytume pagarbą egzistuojančiai socialinei tvarkai. Būtų pakankamai sąžininga, kad, jei pradiniame ugdymo etape esantiems vaikams yra suteikiama laisva prieiga prie informacijos, tai tėvai ir globėjai turėtų būti įspėti apie tokios informacijos turinį, t. y. informacija mainais už informaciją. Ginčo knygos autorei pačiai nurodžius, kad keičia tradicinę pasaką, svarstyti, kad būtų pagarbu informuoti atsakingus už vaikus asmenis (dėl vaikų jautrumo informacijai) apie pateikiamą informaciją, keičiančią tradicinį mąstymą. Tai yra tiktoji socialinio kompromiso esmė, kurio siekia teisė.

CHALLENGES OF DIFFERENT ASSESSMENTS OF THE PRINCIPLE OF FREEDOM OF EXPRESSION AND THE PRIORITY OF THE BEST INTERESTS OF THE CHILD IN THE CONTEXT OF *MACATE V. LITHUANIA*

Rūta Petkuvienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *On 23 January 2023, the Grand Chamber of the European Court of Human Rights (hereinafter referred to as the Court or the ECtHR) handed down its judgment in the case of Macatė v. Lithuania. The Court held that the distribution of a storybook under the mark 'N14' was intended to restrict children's access to information which portrayed same-sex relationships as essentially equivalent to opposite-sex relationships. The ECtHR gave a detailed ruling on Article 4(2)(16) of the Law on the Protection of Minors against the Adverse Effects of Public Information of the Republic of Lithuania (hereinafter referred to as 'the Law on the Protection of Minors' or 'the Law'), even though the Vilnius Regional Court, which was the last domestic court to hear the case on the merits, did not refer to the Law and did not rely on the concept of the family, as the Constitutional Court of the Republic of Lithuania had already established at that point that the constitutional concept of the family was gender-neutral. Drawing on supranational and national conceptions of the right to freedom of expression, this article examines the content of the permissibility of this right for children at the primary stage of their education, and the perception of particular societies regarding the limits of the exercise of freedom of expression in the context of the principle of the child's best interests as a priority. The content of freedom of expression and the child's right to the protection of their best interests is examined in this article from the perspective of the sociology of law, as this is the best way to reveal the possibilities and limits of exercising the rights of the individual in a given society by describing the various factors that can affect the child through the social mechanism. Thus, in order to show the relationship between the two rights from the point of view of the sociology of law, an analysis of relevant court cases concerning access to information for children of primary school age is used.*

Keywords: *liberal society; consumerist approach to human rights; restriction of the right to freedom of expression; the right of the child to access to information.*

Rūta Petkuvienė, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos partnerystės profesorė, socialinių mokslų (teisė) daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: žmogaus teisės, konstitucinė teisė, civilinė teisė, politikos ir saugumo klausimai ir moksliniai tyrimai.

Rūta Petkuvienė, professor of partnership at the Public Security Academy at Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law). Fields of research: human rights, constitutional law, civil law, politics and security issues and research.